

Олена Ярошинська

СЕРЕДОВИЩНИЙ ПІДХІД В ПРОФЕСІЙНІЙ ОСВІТІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ

У статті актуалізовано проблему підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів на засадах впровадження середовищного підходу. Окреслено коло науковців, які здійснюють розробку теоретичних та методичних засад даної проблеми. Запропоновано загальні основи впровадження даного підходу та окреслено його взаємодію з іншими дієвими методологічними підходами в організації професійної підготовки. Представлено перспективи дослідження проблеми застосування середовищного підходу у вищій школі.

Ключові слова: середовищний підхід, освітнє середовище, професійна підготовка.

Реформування української системи освіти, входження у світовий освітній простір і прийняття Болонської конвенції ставлять педагогічну науку перед необхідністю розробки вітчизняної стратегії професійної підготовки вчителів за рахунок активного включення ресурсу світового досвіду в області вищої освіти без втрати унікальності вітчизняної академічної культури.

Потреба сучасного суспільства у компетентних спеціалістах здатних до мобільної адаптації у швидкозмінних умовах професійної діяльності висуває нові серйозні вимоги до їхньої підготовки, зокрема у вищому навчальному закладі. Як зазначається у Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», у «Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті» та інших державних нормативних документах, навчання у ВНЗ має забезпечити як загальну професійну підготовку фахівця, так і його спеціалізацію, спрямовану на певний вид діяльності в конкретних соціокультурних умовах.

Водночас, сьогодні пріоритети освіти визначаються не лише у вітчизняних стратегічних документах, але й в міжнародних конвенціях та деклараціях і стають освітніми орієнтирами. Україну, як європейську країну, не можуть оминати всі вищеназвані процеси. За таких умов виникає потреба у новій концепції освіти, що відображала б ці зміни і була зорієнтована на відтворення якостей особистості, що стали викликами XXI століття.

Дедалі стає зрозумілішим, що модернізація системи освіти та всього суспільства залежить від якості та дієвості педагогічної освіти. Тому, відповідно до сучасних вимог, на перший план постає проблема створення

дієвого освітнього середовища професійної підготовки майбутнього вчителя. Для її розв'язання є необхідним створення механізму реальних змін в педагогічній освіті, зокрема, розроблення загальної стратегії проектування освітнього середовища професійної підготовки, яке б спонукало до включення кожного майбутнього педагога до самостійного, особистісно-зорієнтованого процесу професійного розвитку. Це значною мірою стосується підготовки вчителів початкової школи, адже їхні якості, компетенції, що формуються в умовах навчання у вищій школі, зокрема динамізм, креативність, конструктивність, надалі стимулюватимуть становлення аналогічних якостей особистості молодшого школяра і є підґрунтям подальшого ступеневого шкільного навчання. Водночас, в умовах затвердження та впровадження нового Державного стандарту початкової загальної освіти необхідно здійснити значну організаційну і наукову діяльність щодо підготовки майбутніх учителів першої ланки освіти до поетапного впровадження Державного стандарту в межах держави.

Зважаючи на це, постає питання актуалізації проблеми підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів на засадах впровадження середовищого підходу та виокремлення теоретичних засад дослідження даного процесу, що і стало метою нашої статті.

Аналіз літератури свідчить, що вченими ґрунтовно досліджено умови педагогічної підготовки у вищих навчальних закладах, теоретико-методологічні основи педагогічної освіти (А. Войченко, М. Дьяченко, І. Зязюн, О. Кондратюк, Л. Кондрашова, Н. Кузьміна, В. Кушнір, О. Мороз, В. Радул, В. Сластьонін) і підготовки педагога у вищих навчальних закладах (О. Глузман, Р. Гуревич, А. Лисенко, Н. Мойсеюк, О. Пометун, Л. Римар, В. Сагарда, С. Сисоєва, Г. Тарасенко). Також широкому колу питань професійної підготовки сучасного вчителя присвячені праці А. Алексюка, Н. Бібік, В. Бондаря, П. Гусака, О. Киричука, В. Лугового, Н. Кічук, В. Шахова та ін., зокрема – учителів початкових класів (О. Савченко, Г. Товканець, Ю. Шаповал та ін.).

Аналіз літератури з проблеми дослідження свідчить, що проблема створення освітнього середовища в закладах освіти є відносно новою для української педагогічної науки, проте її розробка ведеться не на порожньому місці. На теперішній час у монографіях, дисертаціях та інших наукових працях висвітлено теоретичні концепції, класифікації, дефініції «середовище» (С. Сергеев, В. Ясвін, К. Ясперс тощо). Набув поширення термін «освітнє середовище» (Є. Бондаревська, В. Веснін, Л. Кепачевська, І. Левицька, А. Лукіна, І. Улановська, І. Щендрик та ін.), робляться спроби класифікувати освітні середовища. Категорію «освітньо-виховне середовище» вивчали Л. Буєва, Ю. Мануйлов, Л. Новикова, В. Петрівський, Н. Селиванова, І. Якиманська та інші, «творче освітнє середовище» (К. Приходченко, В. Ясвін). У сучасних умовах інформатизації суспільства

науково обґрунтованим та широко вживаним є термін «інформаційно-освітнє середовище навчального закладу» (А. Білощицький, С. Лещук). В останні роки привернено увагу до формування освітнього середовища загальноосвітнього навчального закладу (А. Каташов, К. Приходченко та ін.).

Складні та суперечливі процеси глобалізації у сфері освіти спонукали до широкого використання у педагогічній теорії понять «світовий освітній простір», «європейський освітній простір» та ін. Втім, поза увагою дослідників залишається проблема формування освітнього середовища професійної підготовки фахівців.

У сучасних російських дослідженнях бачимо привернення особливої уваги до проблеми створення інформаційно-освітнього середовища навчального закладу (О. Абросімов, Р. Гурніківська, І. Захарова, К. Кречетников, В. Міхаеліс, С. Мякішев, С. Ситник, та ін.) та до питань функціонування освітнього середовища вищого навчального закладу (Р. Касіна, В. Козирев, Е. Мамонтова, Т. Менг, І. Палашева, І. Щендрік та ін.). Однак ці дослідження розкривають окремі аспекти створення та впливу освітнього середовища навчального закладу і теоретично не обґрунтовують технологію формування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів в умовах педагогічного університету.

Таким чином, вивчення вітчизняних і зарубіжних досліджень свідчить, що проблема проектування освітнього середовища професійної підготовки майбутніх учителів в умовах університету в педагогічній теорії та практиці досі спеціально не розглядалася. Водночас, аналіз існуючих праць щодо окресленої проблеми показує наявність різноманітних, часто протилежних підходів, і разом з тим, однобічну спрямованість та відсутність системності досліджень.

Так В. Ясвін підходить до визначення освітнього середовища як «системи впливів і умов формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, що перебувають у соціальному й просторово-предметному оточенні» [1, с. 14]. Науковці, конкретизуючи проблему середовищного підходу до освіти, зазначають, що зміст освіченості буде розумітися як безперервно мінливе середовище, включаючи інформаційні та телекомунікативні середовища, що найбільш оперативно відбивають ці зміни. Однак, як показує досвід, застосування інформаційних і телекомунікаційних технологій, само по собі, не приводить до істотного підвищення ефективності освітнього процесу та професійної підготовки фахівця. Доцільним є створення такого освітнього середовища професійної підготовки, яке забезпечувало б процеси гуманізації освіти, підвищення його інноваційності, креативності, інтегративності, створювало б умови, максимально сприятливі для професійного саморозвитку особистості.

Дослідження проведене К. Кречетніковим [2] дозволило зробити

висновок про те, що освітнє середовище вищого навчального закладу доцільно представляти не як «систему впливів і умов формування особистості за заданим зразком», а в якості багатогранної полікультурної освіти індивідуальної для кожного, середовища для побудови власного «Я», що забезпечує створення умов для актуалізації внутрішнього світу майбутнього фахівця, його особистісного і професійного становлення та зростання, а також самореалізації.

Важливою в контексті нашого дослідження є думка багатьох науковців і зокрема І. Щендрика, що середовище (освітнє, виховне і т.д.) складається не само по собі і не на основі рекомендацій або побажань, для його виникнення необхідна спеціально організована діяльність, зокрема педагогічна, ефективність якої є лише за умови її проектування [3, с. 263]. А тому, виникає потреба цілеспрямованого, усвідомленого підходу до дослідження стратегії професійної підготовки майбутніх учителів на основі розробки інноваційного проекту її освітнього середовища у вищій школі. Педагогічне проектування дасть змогу забезпечити перехід наявного стану професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів на якісно новий рівень, оптимізувати його зміст, організацію і керування ним.

Оскільки вкінці ХХ століття виникла необхідність зміни сталої, традиційної «знаневої» парадигми і переходу до гуманістичної, особистісно-орієнтованої, то в процесі реформування виникла проблема методологічного обґрунтування і методичного забезпечення професійної освіти як системи, що дозволяє майбутньому фахівцеві вибирати і моделювати власну освітню траєкторію. Саме середовищно орієнтований підхід дозволяє перенести акцент у діяльності викладача з активного педагогічного впливу на особистість студента, в контекст формування «освітнього середовища», в якому відбувається його професійне становлення. При такій організації навчання включаються механізми внутрішньої активності студента у взаємодіях із усіма компонентами середовища. Чим більше і повніше особистість використовує можливості середовища, тим успішніше відбувається її вільний і активний саморозвиток.

Водночас середовищний підхід не заміняє інші відомі методологічні підходи в педагогіці, а доповнює, конкретизує їх. Особливо це стосується особистісного підходу. Адже, особистісний підхід передбачає створення умов для вільного розвитку професійного та творчого потенціалу кожного з учасників освітнього простору, з метою самоорганізації, самовиховання, саморегуляції поведінки та саморозвитку взагалі, а створення саме таких умов і є середовищний підхід.

Серед компонентів на які направлений системний підхід, представлені компоненти освітнього середовища – суб'єкти навчально-виховного процесу, його матеріальна база і т.д., а також зауважимо, що

діяльність викладача та студента відбувається не у вакуумі, а в середовищі навчального закладу. Тобто ці підходи оперують близькими елементами. Взаємодія діяльнісного і середовищного підходів також очевидна, оскільки навчальна діяльність поза середовищем не можлива.

Взаємозв'язок підходів культурологічного та середовищного охарактеризовано Є. Бондаревською, зокрема вона зазначає «суть ... полягає у ціннісному відношенні до природного і соціального середовища і включення навчання в цілісне середовище в якості його системотворчого культуротворчого фактора» [4, с. 163]. Мова йде не лише про те, що кожна окрема особистість творить культуру, а про те, що повинно бути створене могутнє освітнє середовище, що творить культуру та перетворює соціум.

У сучасній педагогічній науці одним із методологічних підходів є антропологічний підхід, який передбачає організацію педагогічної діяльності на основі об'єднання досягнень усіх наук про людину. Щодо співвідношення середовищного підходу з зазначеним, зауважимо, що будь-яка наука досліджуючи людину, обов'язково буде вивчати її зв'язки з середовищем, а особистість у процесі навчання волею чи неволею включається в конкретне освітнє середовище.

Методологічні підходи, що були згадані вище, передбачають по різному здійсненню аналізу педагогічних проблем, співставлення їх значущості, виявляють підходи та основні шляхи розв'язання, визначають необхідну стратегію та розробляють орієнтовний прогноз. Водночас, кожен із них в тій чи іншій мірі апелює до поняття середовище. Середовищний підхід як нова методологічна установка дає можливість інтегрувати їх, розглядаючи проблеми педагогіки крізь призму багатогранності.

Узагальнюючи зазначимо, що популярність досліджень середовища в останні десятиліття, зростання кількості наукових публікацій у нас та за рубежом, що присвячені проблемам використання його освітнього та виховного потенціалу, переконує у важливості впровадження середовищного підходу та актуалізує питання ґрунтовного його дослідження у професійній педагогіці.

Сьогодні модель професійної підготовки вимагає зміни освітнього середовища, основними його характеристиками повинні стати: концептуальна цілісність навчання й розвитку на всіх рівнях навчання; багатоаспектність і достатність інформації; морально-ціннісна повнота, що дозволить будь-якому суб'єктові сучасного освітнього середовища створити не тільки свою траєкторію навчання, але й морального виховання й розвитку; забезпечення умов спілкування на лінгвістичному, інтеркультурному, міжособистісному й етнічному рівнях.

Особливої уваги у подальших дослідженнях потребує технологія проектування освітнього середовища професійної підготовки педагогів, яка передбачає єдність, взаємозумовленість, наступність усіх функцій та

структурних компонентів, що її формують. Її неперервність є необхідною умовою розширення і поглиблення професійної підготовки, забезпечення можливості постійного переходу фахівця на новий, вищий рівень професійної компетентності.

Здійснення дослідження на основі таких концептуальних підходів, на нашу думку, дасть змогу спроектувати освітнє середовище професійної підготовки майбутніх учителів початкової ланки освіти як багатовимірне педагогічне явище, яке водночас є складовою освітнього простору вузу, а також усієї системи педагогічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 365 с.
2. Кречетников К. Г. Проектирование креативной образовательной среды на основе информационных технологий в вузе : монография / К. Г. Кречетников. – М. : Госкоорцентр, 2002. – 296 с.
3. Шендрик И. Г. Образовательное пространство субъекта и его проектирование / И. Г. Шендрик. – М. : АПКиПРО, 2003. – 156 с.
4. Бондаревская Е.В. Теория практика личностно-ориентированного образования : монография / Е. В. Бондаревская. – Ростов н/Д : РГПУ, 2000. – 352 с.